

Ilona Mrowińska

Znaczenie podstawy programowej w pracy szkoły

W roku szkolnym 2017/2018 został wprowadzony nowy system szkolny, w tym – nowe podstawy programowe dla szkół podstawowych, liceum, technikum i szkół branżowych. Podstawa programowa kształcenia ogólnego to ważny dokument z zakresu prawa oświatowego, w którym jasno i konkretnie określone są cele i treści edukacji szkolnej, a także warunki i sposoby ich realizacji.

Od 1 września 2017 r. nowa podstawa programowa kształcenia ogólnego obowiązuje w klasach pierwszych, czwartych i siódmych szkoły podstawowej, w pierwszej klasie szkół branżowych oraz w pierwszym semestrze szkoły policealnej. Przedmioty przyrodnicze są nauczane w klasie czwartej szkoły podstawowej – przedmiot przyroda oraz w klasie siódmej – przedmioty: biologia, chemia, fizyka i geografia. Pozostali uczniowie realizują dotychczasową podstawę programową. W roku szkolnym 2017/2018 uczniowie klasy piątej i szóstej szkoły podstawowej nadal uczą się przyrody.

Pod względem prawnym podstawa programowa to rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej, które określa, czego szkoła jest zobowiązana nauczyć ucznia o przeciętnych uzdolnieniach na każdym etapie kształcenia. Podstawa programowa jest taka sama dla wszystkich szkół w Polsce. W podstawie programowej są określone:

1. Cele ogólne kształcenia dla każdego etapu edukacyjnego.
2. Zadania placówki oświatowej.
3. Cele oraz treści nauczania dla każdego przedmiotu.
4. Warunki i sposoby realizacji podstawy programowej.

Ważne jest to, że szkoła jest zobowiązana do bezwzględnej realizacji zapisów podstawy programowej.

Podstawa programowa jest wyjściowym dokumentem, na bazie którego nauczyciel tworzy program nauczania danego przedmiotu wraz z obudową merytoryczną, czyli opisami sposobów osiągnięcia celów i realizacji treści (rozkład nauczania zawierający kolejne tematy lekcji oraz nauczane treści; plan wynikowy zawierający cele kształcenia; scenariusze/konspekty zajęć do każdej lekcji). Nauczyciel może także wybrać program nauczania oferowany przez liczne wydawnictwa (np. OPERON, WSiP, Nowa Era i in.) jednak powinien go zmodyfikować i dostosować do specyfiki środowiska edukacyjnego, a przed wszystkim sprawdzić zgodność programu z podstawą programową.

Należy podkreślić, że program nauczania i podręcznik to narzędzia do realizacji podstawy programowej, a nauczyciel ma prawo uczyć więcej, niż jest zapisane w podstawie, jednak nie kosztem tego, co jest w niej ujęte. Jeśli nauczyciel uważa, że jakiś temat jest ważny i jego uczniowie są w stanie go opanować (oprócz tego, co jest wymagane), to może włączyć ten temat do swego programu nauczania, mimo że nie ma go w podstawie.

Odniesienia nowej podstawy programowej do edukacji leśnej

Poniżej zebrano (wybrane subiektywnie) zapisy z podstaw programowych różnych przedmiotów na każdym etapie edukacyjnym odnoszące się bezpośrednio lub pośrednio do edukacji leśnej i/lub edukacji dla zrównoważonego rozwoju.

Wychowanie przedszkolne a edukacja leśna

„Osiągnięcia dziecka na koniec wychowania przedszkolnego:

I.1.6) ... majsterkuje, buduje, wykorzystując zabawki, materiały użytkowe, w tym materiał naturalny;

II.11) dostrzega emocjonalną wartość otoczenia przyrodniczego jako źródła satysfakcji estetycznej;

IV.18) posługuje się pojęciami dotyczącymi zjawisk przyrodniczych, np. (...) opadanie liści z drzew, sezonowa wędrówka ptaków, kwitnienie drzew, zamarzanie wody, dotyczącymi życia zwierząt, roślin, ludzi w środowisku przyrodniczym, korzystania z dóbr przyrody, np. grzybów, owoców, ziół;

IV. 20) wskazuje zawody wykonywane przez rodziców i osoby z najbliższego otoczenia, wyjaśnia, czym zajmuje się osoba wykonująca dany zawód (...).”

Pierwszy etap edukacyjny: Edukacja wczesnoszkolna (klasy 1-3)

„Cele kształcenia:

IV. 8) umiejętność obserwacji faktów, zjawisk przyrodniczych, społecznych i gospodarczych, wykonywania eksperymentów i doświadczeń, a także umiejętność formułowania wniosków i spostrzeżeń;

IV. 9) umiejętność rozumienia zależności pomiędzy składnikami środowiska przyrodniczego (...).”

Treści nauczania – wymagania szczegółowe:

II. Edukacja matematyczna.

„5. Osiągnięcia w zakresie rozumienia pojęć geometrycznych. Uczeń:

„4) dostrzega symetrię w środowisku przyrodniczym (...);

6. Osiągnięcia w zakresie stosowania matematyki w sytuacjach życiowych oraz w innych obszarach edukacji. Uczeń:

(...) klasyfikuje obiekty i różne elementy środowiska społeczno-przyrodniczego z uwagi na wyodrębnione cechy; dostrzega rytm w środowisku przyrodniczym (...).”

III. Edukacja przyrodnicza.

„1. Osiągnięcia w zakresie rozumienia środowiska przyrodniczego. Uczeń:

1) rozpoznaje w swoim otoczeniu popularne gatunki roślin i zwierząt (...), a także gatunki objęte ochroną;

2) rozpoznaje i wyróżnia cechy ekosystemów, takich jak: łąka, jezioro, rzeka, morze, pole, staw, las, las gospodarczy; określa składowe i funkcje ekosystemu na wybranym przykładzie, np. las, warstwy lasu, polany, torfowiska, martwe drzewo (...);

6) planuje, wykonuje proste obserwacje, doświadczenia i eksperymenty dotyczące obiektów i zjawisk przyrodniczych, tworzy notatki z obserwacji, wyja-

- śnia istotę obserwowanych zjawisk według procesu przyczynowo-skutkowego i czasowego;
- 7) chroni przyrodę, wskazuje wybrane miejsca ochrony przyrody oraz parki narodowe, pomniki przyrody w najbliższym otoczeniu – miejscowości, regionie (...).
2. Osiągnięcia w zakresie funkcji życiowych człowieka, ochrony zdrowia, bezpieczeństwa i odpoczynku. Uczeń:
- 1) przedstawia charakterystykę wybranych zajęć i zawodów ludzi znanych miejsca zamieszkania oraz zawodów użyteczności publicznej: nauczyciel, żołnierz, policjant, strażak, lekarz, pielęgniarz czy leśnik, a ponadto rozumie istotę pracy w służbach mundurowych i medycznych (...);
 - 11) ma świadomość istnienia zagrożeń ze środowiska naturalnego, np. nagła zmiana pogody, huragan, ulewne deszcze, burza, susza oraz ich następstwa: powódź, pożar, piorun; określa odpowiednie sposoby zachowania się człowieka w takich sytuacjach (...);
3. Osiągnięcia w zakresie rozumienia przestrzeni geograficznej. Uczeń:
- 1) określa położenie i warunki naturalne swojej miejscowości oraz okolicy, opisuje charakterystyczne formy terenu, składniki przyrody, charakterystyczne miejsca, np. miejsca pamięci narodowej, najważniejsze zakłady pracy, w tym ważniejsze przedsiębiorstwa produkcyjne i usługowe, interesujące zabytki, pomniki, tereny rekreacyjne, parki krajobrazowe, parki narodowe (...).”

Drugi etap edukacyjny – szkoła podstawowa: klasy IV-VIII

Przyroda (tylko w klasie IV SP)

„Nadrzędnym celem przedmiotu przyroda jest przybliżenie uczniowi najbliższego otoczenia, stworzenie możliwości poznania składników krajobrazu i zależności zachodzących w przyrodzie. Obszarem działania powinna być przede wszystkim okolica szkoły i miejsca zamieszkania. Osiągnięcie tego celu odbywa się przez obserwację, badanie, doświadczanie i komunikowanie się z innymi (...).

Podczas zajęć (...) zarówno terenowych, jak i w sali lekcyjnej, uczeń pod kierunkiem nauczyciela doskonali umiejętność właściwego reagowania w wypadku kontaktu z organizmami zagrażającymi życiu i zdrowiu (...).

Treści szczegółowe

VI. Środowisko przyrodnicze najbliższej okolicy. Uczeń:

- 8) podaje nazwy warstw lasu, porównuje warunki abiotyczne w nich panujące; rozpoznaje podstawowe gatunki roślin i zwierząt żyjących w lesie oraz przyporządkowuje je do odpowiednich warstw lasu; wymienia zasady właściwego zachowania się w lesie (...);
- 10) rozpoznaje pospolite grzyby jadalne i trujące, opisuje znaczenie grzybów w przyrodzie i życiu człowieka (...).”

Warunki i sposób realizacji

„Nauczyciel przyrody powinien w programie nauczania zaplanować zajęcia terenowe (...). Na zajęciach terenowych, proponuje się następujące działania praktyczne: (...)

4) wycieczka, np. na pole, łąkę, do lasu lub parku, rozpoznawanie pospolitych gatunków roślin i zwierząt; obserwacja organizmów samożywnych i cudzożywnych, wskazywanie przystosowań w budowie organizmów do zdobywania pokarmu; obserwacja warstw lasu i rozpoznawanie tworzących je roślin;

5) (...) rozpoznawanie (w miarę możliwości w terenie [...]) grzybów i roślin trujących (...).

Zajęcia terenowe można przeprowadzić w oparciu o obiekty edukacyjne (izby/sale edukacyjne lub ośrodki edukacji leśnej) Lasów Państwowych. Mogą to być także zajęcia terenowe na leśnej ścieżce dydaktycznej lub zajęcia terenowe w lesie z leśnikiem.”

Biologia

„VII. Ekologia i ochrona środowiska. Uczeń:

9) przedstawia odnawialne i nieodnawialne zasoby przyrody oraz propozycje racjonalnego gospodarowania tymi zasobami zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju (...).

VIII. Zagrożenia różnorodności biologicznej. Uczeń:

1) przedstawia istotę różnorodności biologicznej;

2) podaje przykłady gospodarczego użytkowania ekosystemów;

3) analizuje wpływ człowieka na różnorodność biologiczną;

4) uzasadnia konieczność ochrony różnorodności biologicznej;

5) przedstawia formy ochrony przyrody w Polsce oraz uzasadnia konieczność ich stosowania dla zachowania gatunków i ekosystemów (...).

Warunki i sposób realizacji

W ramach przedmiotu biologia powinny odbywać się zajęcia terenowe (umożliwiające realizację treści z zakresu ekologii i różnorodności organizmów), wycieczki do ogrodu botanicznego, ogrodu zoologicznego, do lasu, na łąkę lub pole. Podczas tych zajęć uczniowie powinni obserwować i rozpoznawać rośliny, zwierzęta, grzyby typowe dla danego regionu oraz zjawiska zachodzące w określonym ekosystemie. Należy wskazać uczniom przykłady widocznego w terenie procesu sukcesji ekologicznej, rozumianym jako następstwo biocenoz, którego skutkiem jest wymiana (następstwo) gatunków roślin, zwierząt, grzybów czy innych organizmów (...).”

Geografia

„Geografia szkolna powinna umożliwiać uczniom rozumienie współczesnego świata, w tym dostrzeganie powiązań regionalnych i globalnych, wyjaśnianie dynamicznych przemian gospodarczych i społecznych oraz rozumienie ich przyczyn i skutków (...). Geografia, w tym szczególnie zajęcia prowadzone w terenie, powinny przyczynić się do zrozumienia sensu i warunków realizacji zasady zrównoważonego rozwoju, m.in. poprzez poznawanie przykładów racjonalnego gospodarowania, oceny zamieszkiwanego środowiska, poczucie odpowiedzialności za tworzenie ładu i piękna w miejscach swego życia (...).

Cele kształcenia – wymagania ogólne:

5. Rozumienie zróżnicowania przyrodniczego, społeczno-gospodarczego i kulturowego świata.

6. Identyfikowanie współzależności między elementami środowiska przyrodniczego i społeczno-gospodarczego oraz związków i zależności w środowisku geograficznym w skali lokalnej, regionalnej i globalnej (...).

8. Integrowanie wiedzy przyrodniczej z wiedzą społeczno-ekonomiczną i humanistyczną (...).

Warunki i sposób realizacji

Ważnymi metodami i formami kształcenia są: realizacja projektu edukacyjnego oraz zajęcia w terenie (...).

Treści nauczania – wymagania szczegółowe:

IX. Środowisko przyrodnicze Polski na tle Europy: (...) główne typy gleb w Polsce; lasy w Polsce; dziedzictwo przyrodnicze Polski (...). Uczeń:

12) rozróżnia rodzaje lasów w Polsce (na podstawie filmu, ilustracji lub w terenie) oraz wyjaśnia zróżnicowanie przestrzenne wskaźnika lesistości Polski (...);

XVI. Wybrane problemy i regiony geograficzne Ameryki Północnej i Południowej (...); północna granica upraw i lasów w Kanadzie (...). Uczeń:

4) identyfikuje konflikt interesów między gospodarczym wykorzystaniem Amazonii a ekologicznymi skutkami jej wylesiania (...).”

Technika

Treści nauczania – wymagania szczegółowe:

„III. Inżynieria materiałowa. Uczeń:

1) rozpoznaje materiały konstrukcyjne (papier, drewno i materiały drewnopochodne [...])

2) określa właściwości materiałów konstrukcyjnych (...);

3) charakteryzuje materiały konstrukcyjne (...);

4) stosuje odpowiednie metody konserwacji materiałów (...);

5) dokonuje wyboru materiału w zależności od charakteru pracy;

6) dobiera zamienniki materiałowe, uwzględniając ich właściwości;

7) racjonalnie gospodaruje różnorodnymi materiałami;

8) rozróżnia i stosuje zasady segregowania i przetwarzania odpadów z różnych materiałów (...).”

Trzeci etap edukacyjny – szkoła ponadpodstawowa

Nowa podstawa programowa dla szkół ponadpodstawowych obowiązywać będzie dopiero od roku szkolnego 2019/2020 w klasie pierwszej: 4-letniego liceum ogólnokształcącego, 5-letniego technikum, 3-letniej branżowej szkoły I stopnia, do której od roku szkolnego 2019/2020 uczęszczać będą pierwsi absolwenci 8-letniej szkoły podstawowej.

Projekt rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej znajduje się pod linkiem:

<https://bip.men.gov.pl/pl/akty-prawne/projekty-aktow-prawnych>,

natomiast opinia Lasów Państwowych na temat Projektu: <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs/501/12300604/12446870/12446873/dokument304771.pdf>

Komentarz do zapisów nowej podstawy programowej

W podstawach programowych przedmiotów szkolnych można znaleźć wiele zapisów odnoszących się bezpośrednio lub pośrednio do celów i treści edukacji leśnej, a także edukacji dla zrównoważonego rozwoju. W Preambule podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej czytamy m.in.: „Szkoła (...) kształtuje postawę szacunku dla środowi-

ska przyrodniczego, w tym upowszechnia wiedzę o zasadach zrównoważonego rozwoju (...).” To nowość i postęp w porównaniu do poprzedniej podstawy programowej kształcenia ogólnego, w której zapisy odnoszące się do zasad zrównoważonego rozwoju można znaleźć dopiero w podstawie programowej dla szkoły ponadgimnazjalnej.

W zapisach podstawy programowej wychowania przedszkolnego nie znajdziemy wyrazu las czy leśnik. Jednak niektóre sformułowania zapisów odnoszą się pośrednio do treści edukacji leśnej czy możliwości jej prowadzenia właśnie w lesie i/lub z leśnikiem. Natomiast w zapisach podstawy programowej edukacji wczesnoszkolnej znajdziemy zarówno pośrednie i bezpośrednie odniesienia do edukacji leśnej. Treści podstawy wskazują nie tylko na możliwość bezpośredniego poznawania lasu (jego przyrody, zjawisk i procesów), w tym lasu gospodarczego, ale także na możliwość zapoznania się z zawodem leśnika, a nawet z jego miejscem pracy („Uczeń: [...] opisuje [...] najważniejsze zakłady pracy, w tym ważniejsze przedsiębiorstwa produkcyjne [...].”)

Z zapisów podstawy programowej przedmiotu przyroda wynika, że koncentrują się one wokół trzech obszarów tematycznych: najbliższego środowiska, w którym uczeń funkcjonuje (rodzinna miejscowość, szkoła, najbliższy region), zdrowia i bezpieczeństwa. Warto podkreślić fakt wprowadzenia – po raz pierwszy w podstawie programowej – zapisów odnoszących się bezpośrednio do edukacji leśnej prowadzonej przez Lasy Państwowe, zachęcających do korzystania przez nauczycieli przyrody z infrastruktury (ośrodków, ogrodów, leśnych ścieżek dydaktycznych) oraz oferty edukacyjnej LP. Zapisy te są efektem pracy zespołu edukatorów leśnych pracujących pod kierunkiem Naczelnik Wydziału Społecznych Funkcji Lasu z dyrekcji generalnej Lasów Państwowych, pani Anny Pikus.

Warto zwrócić uwagę edukatorów leśnych na treści podstawy programowej przedmiotu technika. Znajdziemy tam m.in. zagadnienia dotyczące drewna i materiałów drewnopochodnych. Daje to edukatorom leśnym szansę na podkreślenie zalet drewna (w porównaniu do innych materiałów) jako odnawialnego, przyjaznego dla środowiska i zdrowia człowieka surowca, stosowanego powszechnie w wielu dziedzinach życia człowieka. Nowością, w porównaniu do poprzedniej podstawy programowej, jest wprowadzenie zapisu (szkoła podstawowa, przedmiot biologia) na temat gospodarczego użytkowania ekosystemów w dziale dotyczącym różnorodności biologicznej. Daje to możliwość podania praktycznego przykładu prowadzenia zrównoważonego użytkowania ekosystemów leśnych przez Lasy Państwowe. Jednak największej punktów zbieżnych dla edukacji leśnej oraz edukacji dla zrównoważonego rozwoju z treściami podstawy programowej dają zapisy przedmiotu geografia. Znaleźć tam można wiele treści związanych z ideą i zasadami zrównoważonego rozwoju, relacji człowiek – przyroda i przyroda – człowiek („[...] szczególnie zajęcia prowadzone w terenie, powinny przyczyniać się do zrozumienia sensu i warunków realizacji zasady zrównoważonego rozwoju, m.in. poprzez poznawanie przykładów racjonalnego gospodarowania, oceny zamieszkiwanego środowiska, poczucie odpowiedzialności za tworzenie ładu i piękna w miejscach swego życia”). Mając powyższe na uwadze, sądzę, że warto poszerzyć krąg nauczycieli, z którymi edukatorzy współpracują (zwykle są to przede wszystkim nauczyciele biologii i przyrody) o nauczycieli innych przedmiotów przyrodniczych i technicznych.

Podsumowanie

W nowej podstawie programowej, którą przyniosła reforma szkolnictwa z 2017 r., znajdziemy wiele pośrednich i bezpośrednich odniesień do edukacji leśnej, w tym zapisy na temat zrównoważonego rozwoju, w stopniu dotąd niespotykanym w polskim systemie szkolnictwa. Jednak dla leśników, którzy w swoich obowiązkach mają prowadzenie edukacji leśnej społeczeństwa, przede wszystkim jest ważny fakt wprowadzenia – po raz pierwszy w podstawie programowej kształcenia ogólnego – zapisów odnoszących się bezpośrednio do edukacji leśnej prowadzonej przez Lasy Państwowe. Zmiany w nowej podstawie programowej kształcenia ogólnego niosą solidniejsze i bardziej spójne podwaliny współpracy edukatorów leśnych z nauczycielami. Od obu stron zależy, czy wykorzystają tę szansę.

Literatura

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej.

<https://bip.men.gov.pl/pl/akty-prawne/projekty-aktow-prawnych>

<https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//501/12300604/12446870/12446873/dokument304771.pdf>

<https://men.gov.pl/zycie-szkoly/ksztalcenie-ogolne/podstawa-programowa/podstawa-programowa-materialy-dla-nauczycieli.html>

Streszczenie. W roku szkolnym 2017/2018 został wprowadzony nowy system szkolny, w tym – nowe podstawy programowe dla szkół podstawowych, liceum, technikum i szkół branżowych. Podstawa programowa kształcenia ogólnego to ważny dokument z zakresu prawa oświatowego, w którym jasno i konkretnie określone są cele i treści edukacji szkolnej, a także warunki i sposób ich realizacji. W nowej podstawie programowej, którą przyniosła reforma szkolnictwa z 2017 r. znajdziemy wiele pośrednich i bezpośrednich odniesień do edukacji leśnej, w tym zapisy na temat zrównoważonego rozwoju, w stopniu dotąd niespotykanym w polskim systemie szkolnictwa. Jednak dla leśników, którzy w swoich obowiązkach mają prowadzenie edukacji leśnej społeczeństwa, ważny jest przede wszystkim fakt wprowadzenia – po raz pierwszy w podstawie programowej kształcenia ogólnego – zapisów odnoszących się do bezpośrednio do edukacji leśnej prowadzonej przez Lasy Państwowe.

Słowa kluczowe: edukacja dla zrównoważonego rozwoju, edukacja leśna, Lasy Państwowe, podstawa programowa

Summary. Forest education and the assumptions of the new core curriculum. In the school year 2017/2018, a new school system was introduced, including - new core curricula for primary school, high school, technical school and business school. The core curriculum of general education is an important document in the field of education law, in which the objectives and content of school education as well as the conditions and manner of their implementation are clearly and specifically defined. In the new core curriculum, which

was brought by the 2017 school reform, we find many indirect and direct references to forest education, including provisions on sustainable development, to a degree not previously found in the Polish education system. However, for foresters who have forestry education in their duties, first and foremost, it is important to introduce - for the first time in the core curriculum of general education - the provisions referring directly to forest education conducted by the State Forests.

Key words: education for sustainable development, forest education, State Forests, core curriculum

Ilona Mrowińska

Ośrodek Edukacji Przyrodniczo-Leśnej w Jeziorach Wysokich
LKP „Bory Lubuskie”, Nadleśnictwo Lubsko
ilona.mrowinska@zielonagora.lasy.gov.pl